

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2018 | 27.12.2018 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.100](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.100)

УДК 332.142.2: 332.146.2(477)

Н. В. Федірко,

*к. е. н., доцент кафедри національної економіки та публічного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ*

Т. Ф. Куценко,

*к. е. н., доцент кафедри національної економіки та публічного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ*

Ю. Б. Мальковська,

магістрант,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ

К. В. Дзензелюк,

магістрант,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ

Я. С. Сіренко,

магістрант,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ

ОЦІНЮВАННЯ КРИХКОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

N. V. Fedirko

*Ph.D., Associate Professor, National Economy and Public Administration Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

T. F. Kutsenko

*Ph.D., Associate Professor, National Economy and Public Administration Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Y. B. Malkovska

*Master degree student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

K. V. Dzenzeliuk

*Master degree student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Y. S. Sirenko

*Master degree student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ASSESSING FRAGILITY OF UKRAINE'S REGIONS UNDER THE ARMED CONFLICT

Кризовий стан України після революції гідності та військова агресія на Сході держави зумовлюють нестабільність економіки регіонів, що приймають на себе виклики вимушеної міграції населення. До демографічного тиску приєднуються таких викликів приєднується економічний спад, слабкість системи публічного управління, недовіра до органів влади та наростання випадків порушення прав людини. Саме таким проблемам присвячена стаття.

Авторами здійснюється дослідження крихкості Української держави та її окремих регіонів, зумовленої чинниками збройного конфлікту. З цією метою обґрунтовано методологію обчислення індексу крихкості регіонів, проведено розрахунки його величини для десяти крихких областей України та побудовано рейтинг їх слабкості за період 2013-2017 роки. Аналітичні висновки авторів узгоджуються з практичними рекомендаціями щодо заходів вирішення конфлікту та забезпечення стійкості регіонів України у середньостроковій перспективі.

Ukraine's crisis after the dignity revolution as well as the military aggression in the East of the country predetermine the economic instability of the regions, which suffer from the challenges of forced population migration. Demographic pressure is accompanied by such challenges as the economic downturn, the weakness of the public administration systems, distrust to the authorities and human rights violation. But the most painful losses caused by the armed conflict in the East of Ukraine are the social deprivations, such as: reduction real incomes, growing poverty, rising unemployment and informal employment, lack of social budget, sharp increasing of forced internal and external migration, growth of utility fees. Such issues are investigated in the article. The authors study the fragility of the Ukrainian state and its regions, caused by factors of armed conflict. In order to assess the impact of the armed conflict in the East of Ukraine on the socio-economic development of some of its regions, the authors conducted a study on the adaptation of the methodology of the international fragility rating of the Fragile States Index countries and evaluated their sustainability based on the calculation of the integral index of fragility of Ukrainian regions. Its indicators are grouped into four categories: cohesion, economic, political, and social. The comparative analysis of the degree of fragility of the regions of Ukraine shows that the most critical positions are taken by Donetsk, Luhansk, Lviv and Zakarpattia regions. Transformation of socio-political and economic conditions affected their development most of all. Kyiv, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions, which have powerful economic positions and favorable prospects for development, were the most stable to the impact of the armed conflict in Ukraine. Taking into account the scale of the conflict, most international experts point out that the situation in Ukraine is unique and has no direct analogues in world practice; therefore, over these years of conflict, Ukraine developed its own problem-solving mechanism and can share its experience. However our country continues to seek new forms and tools of social and economic recovery of the affected regions and the socialization of internal migrants. To this end, the methodology for calculating the regional fragility index has been elaborated. The index has been calculated for ten fragile regions of Ukraine, the rating of their weakness for the period 2013-2017 has been constructed. Analytical findings of the authors are in line with practical recommendations on measures to resolve the conflict and ensure the stability of the regions of Ukraine in the medium term.

Ключові слова: крихка держава; крихкість економіки регіонів; збройний конфлікт; воєнно-політична криза; індекс крихкості держав.

Keywords: fragile state; fragile of region's economy; armored conflict; military-political crisis; fragile region index.

Постановка проблеми. Внаслідок загострення у 2014 році суспільно-політичної кризи та її переростання у анексію АРК Крим та збройний конфлікт на Сході в Україні гостро постала проблема територіального розхитування та розшарування країни. Події, що відбуваються в Донецькій та Луганській областях, справляють вкрай негативний вплив на розвиток країни, її економічне зростання та покращення добробуту населення, на соціальну стійкість, засоби до існування, громадську безпеку та повагу до верховенства права. Поширення в суспільстві набувають страх, страждання людей та зниження рівня довіри до влади. Внаслідок конфлікту Україна втратила близько 27 тис. кв. км площі Криму та близько 18 тис. кв. км площі окупованої території Донбасу. Внаслідок збройних дій зруйнована інфраструктура на прифронтовій території Донбасу, яка контролюється Україною. Дослідження, проведене у 2018 році старшим науковим співробітником Євразійського центру «Атлантичної ради» (Eurasia Center Atlantic Council) А. Аслундом показують, що економічні оцінки збитків від знищення інфраструктури через бойові дії на Сході України сягають 9,5 млрд дол. [12].

Втім, найбільш болючими виявляються соціальні втрати збройного конфлікту на Сході України, серед яких - зниження рівня доходів, поглиблення бідності, зростання безробіття і тіньової зайнятості, брак бюджетних коштів для фінансування соціальної сфери, різке зростання внутрішньої і зовнішньої міграції, зростання тарифів і цін на послуги з ЖКГ. Україна вперше за роки незалежності зіткнулась з раптовим зростанням вимушеної масової міграції населення. Рятуючи свої сім'ї, люди мігрують у пошуках безпечних умов проживання як в межах країни, так і за кордон. Такі міграційні процеси не лише змінюють ринкові умови приймаючої території за рахунок впливу на сфери споживання та працевлаштування, але й формують додаткові виклики для всієї системи публічного управління, яка повинна, з одного боку, забезпечити соціальний захист та швидку інтеграцію переселенців, а з іншого, - адаптувати наявні соціально-економічні ресурси регіонів-реципієнтів до нових потреб. За інформацією Міністерства соціальної політики України [2] вже в липні 2014 року кількість переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим нараховувала понад 110 тис. осіб, а станом на кінець листопада 2018 року - близько 1,52 млн. осіб, що становить понад 3,6 % наявного населення України. Із загальної їх кількості майже 49,5 тис. складають особи з інвалідністю, 228,5 тис. - діти та майже 787,2 тис. - пенсіонери. Основні проблеми, з якими стикаються ВПО в Україні – це пошук роботи та гідної оплати праці, пошук житла за прийнятною ціною, ускладнений доступ до публічних послуг через необхідність отримання додаткових довідок та посвідчень.

За таких умов, з урахуванням ще не обрахованих, однак очевидних соціально-економічних наслідків та досі непередбачуваних гібридних загроз як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів, перед Урядом України та громадами крихких територій стоїть складне завдання налагодження ефективного управління соціально-економічними процесами на локальному рівні, вирішення якого дається дуже важко, зважаючи на різного роду чинники, що активуються в останні роки. Задля того, щоб виконати це надскладне завдання важливо здійснювати адекватну оцінку ступеня крихкості як окремих територій, так і України загалом.

Аналіз останніх досліджень. Кількість наукових публікацій, присвячених різним аспектам проблематики збройного конфлікту на Донбасі та анексії Криму, в тому числі проблемам соціально-економічного відновлення «крихких» територій, постійно зростає та представлена в доробку науковців та практиків, серед яких: Балусева О.В., Бобро Д.Г., Келембет О.С., Хвесик М. А., Голян В.А., Новіков В. М., Полчанов А.Ю. та ряд ін. Однак, варто наголосити, практично відсутні наукові публікації, які стосуються оцінювання крихкості держави Україна та її регіонів (територій) внаслідок конфлікту, та, на наш погляд, є необхідними за умов зростання гібридних загроз та ризиків.

Метою статті є дослідження крихкості регіонів України внаслідок збройного конфлікту та обґрунтування заходів щодо забезпечення їх стійкості у середньостроковій перспективі.

Виклад основних результатів дослідження.

Починаючи з 2005 року незалежна некомерційна дослідницька та освітня організація Фонд Миру (Fund for Peace, FFP) на основі визначення Індексу крихкості держав (Fragile States Index) щорічно формує їх міжнародний рейтинг для усіх країн світу, який відображає здатність влади контролювати збереження цілісності територій, демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні. Країни розподіляються в рейтингу за групами: від «недолугих» до «показових» за своєю стійкістю на підставі критеріїв, об'єднаних за такими напрямками:

- індикатори згуртування (апарат безпеки; факторизовані еліти, група претензій);
- економічні індикатори (економіка; економічна нерівність; міграція та відтік мізків);
- політичні індикатори (державна легітимність; публічні послуги; права людини);
- соціальні індикатори (демографічний тиск; біженці та вимушені переселенці);
- міжсекторні індикатори (зовнішнє втручання).

Результати рейтингування за такою методикою показують, що вже багато років поспіль лідерство за позицією «дуже стійка країна» зберігає Фінляндія. За результатами звіту 2017 року групу стійких та благополучних для проживання країн сформували чотирнадцять країн (позиції зі 177 по 164): Норвегія, Швейцарія, Данія, Швеція, Ірландія, Австралія, Ісландія, Нова Зеландія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Німеччина, Португалія. Група дуже стабільних країн розташована на рейтингових позиціях з 163 по 153 на чолі з Бельгією. Усі ці країни мають сильні соціально-економічні показники, розвинені суспільні інститути, високий рівень якості державних послуг, повагу до прав людини та верховенства закону.

Україна, під послідовним військовим, політичним та економічним тиском Росії задля або повного повернення в орбіту її інтересів або ж з метою цілковитої дезінтеграції і перетворення на крихку державу (fragile state), у рейтингу крихкості держав 2017 року посіла 90 місце та потрапила в групу країн, що знаходяться в особливій небезпеці. Динаміка позиції України у світовому рейтингу крихкості держав показує, що до початку збройного конфлікту з 2007 по 2013 роки вона посідала від 105 до 117 місця (тобто мала кращі позиції), а у 2015 році опустилась одразу на 29 сходинок – до 84 місця (рис. 1). Найбільш різкі негативні зміни були відмічені за індикаторами «апарат безпеки», «економіка», «біженці та вимушені мігранти» та «зовнішнє втручання».

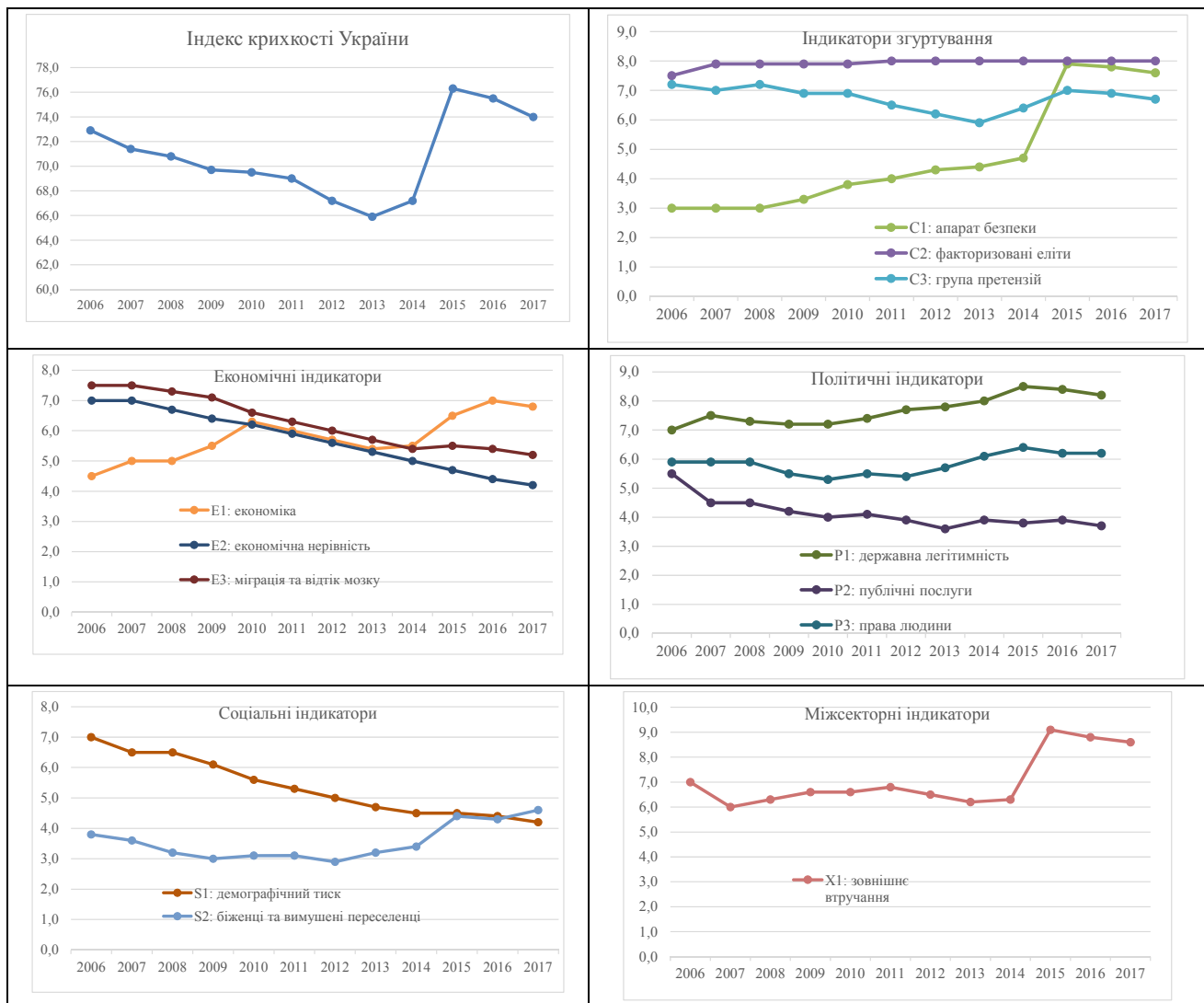

Рис. 1. Індекс крихкості держав для України (2006-2017 роки)
Джерело даних: Звіти «Індекс крихкості держав» за 2006- 2017 роки [1]

Зрозуміло, що постраждали від конфлікту території Донецької та Луганської областей, насамперед підконтрольні державі, а також Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей, розвиток яких зазнав негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході країни, залишаються в категорії «крихких», тому що конфлікт продовжується. Однак «крихкими», на наш погляд, слід вважати також території, громади яких прийняли та продовжують приймати сім'ї переселенців, так званих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також громади тих областей, які знаходяться в зоні серйозних ризиків та геополітичних викликів в інших частинах країни.

З метою оцінювання ступеня впливу збройного конфлікту на Сході України на соціально-економічний розвиток її окремих регіонів авторами проведено дослідження щодо адаптації методики міжнародного рейтингу крихкості держав Fragile States Index та здійснено оцінювання їх стійкості на основі обчислення інтегрального індексу крихкості регіонів України¹.

Якщо при складанні міжнародного рейтингу держав Фонд миру ставить завданням аналіз здатності держав контролювати цілісність своєї території, політичну та демографічну, економічну та соціальну ситуацію в країні, то використання запропонованої методики адаптації, з огляду на 4 роки перебування країни в умовах збройного конфлікту, зможе дати відповідь щодо актуальних проблем регіонального рівня, які формують особливості та специфікацію крихкості конкретних територій з метою подальшого обґрунтування рекомендацій.

¹ Дослідження щодо адаптації методики оцінювання крихкості регіонів до практики України здійснено за участю здобувачів другого (магістерського) рівня освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» в рамках міждисциплінарного тренінгу (28 травня – 4 червня 2018 року): Ю. Б. Мальковської, К. В. Дзензелюк, Я. С. Сіренко, М. М. Власенко, І. А. Лютого, І. В. Олівінської, К. В. Чернявської, В. В. Якимчука, А. І. Остапенка, І. О. Войцехівської.

Для розрахунку індексу крихкості регіонів України групи індикаторів Fragile States Index наповнені показниками вітчизняної статистики та вибіркового опитувань, представленими в регіональному розрізі. Таким чином сформовано чотири групи індикаторів: згуртованості, економічні, політичні, соціальні (див. табл. 1).

Таблиця 1.
Індикатори та показники індексу крихкості регіонів України

Індикатори	Показники
1. Індикатори згуртованості	1.1. Частка злочинів проти основ національної безпеки України у загальній кількості кримінальних злочинів, %
	1.2. Частка злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, %
	1.3. Частка злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) у загальній кількості кримінальних злочинів, %
2. Економічні індикатори	<i>2.1. Економічний спад</i>
	2.1.1. Частка валового регіонального продукту області до загального його обсягу, %
	2.1.2. Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року), %
	2.1.3. Рівень безробіття, %
	2.1.4. Індекс споживчих цін
	<i>2.2. Нерівномірний економічний розвиток:</i>
	2.2.1. Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %
	2.2.2. Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома, %
	<i>2.3. Міграція та «відтік мізків»</i>
	2.3.1. Міграційний приріст, скорочення (усі потоки міграції), осіб
	2.3.2. Міграційний приріст, скорочення (міждержавна міграція), осіб
2.3.3. Загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-), на 10 тис. наявного населення	
3. Політичні індикатори	<i>3.1. Легітимність регіону</i>
	3.1.1. Рівень недовіри до Президента України, %
	3.1.2. Рівень недовіри до Кабінету Міністрів України, %
	3.1.3. Рівень недовіри до Верховної Ради України, %
	3.1.4. Рівень недовіри до прокуратури, %
	3.1.5. Рівень недовіри до судової влади, %
	3.1.6. Рівень недовіри до органів місцевої влади, %
	3.1.7. Рівень недовіри до демократичних реформ, %
	<i>3.2. Публічні послуги</i>
	3.2.1. Обсяг видатків місцевого бюджету на 10000 наявного населення
	3.2.2. Обсяг реалізованих публічних послуг населенню, грн./особу
	3.2.3. Охоплення загальною середньою освітою
	3.2.4. Забезпеченість лікарняними ліжками
	3.2.5. Поточні витрати на охорону природного середовища на 10000 наявного населення
	<i>3.3. Права людини та верховенство права</i>
	3.3.1. Кількість ОТГ, одиниць
3.3.2. Порушення прав журналістів, випадків	
3.3.3. Загальна кількість письмових звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та їх порушення по регіонах України, на 10 тис. Населення	
4. Соціальні індикатори	<i>4.1. Демографічний тиск</i>
	4.1.1. Коефіцієнт смертності дітей
	4.1.2. Частка наявного населення у загальному в Україні, %
	4.1.3. Коефіцієнт природного руху населення на 10000 наявного населення
	4.1.4. Демографічне навантаження на населення у віці 16-59 років та 15-64 років
	4.1.5. Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.
	4.1.6. Реальний наявний дохід, % до відповідного періоду попереднього року
	<i>4.2. Біженці та переселенці</i>
	4.2.1. Загальна кількість внутрішньо переміщених осіб, осіб
	4.2.2. Матеріальна допомога внутрішньо переміщеним особам на 1 особу, грн./ос
	<i>4.3. Зовнішнє втручання</i>
	4.3.1. Частка учасників АТО у загальній кількості, %
	4.3.2. Частка загиблих учасників АТО у загальній кількості, %

Джерело: авторська розробка

Алгоритм обчислення індексу крихкості регіонів України передбачає:

- 1) визначення статусу кожного показника залежно від напрямку його впливу (показник вважається позитивним, якщо його більше значення дає кращий вплив на стійкість регіону, і, навпаки, негативним, якщо його більше значення дає гірший вплив на стійкість регіону);
- 2) нормалізація показників на основі методу «min-max»;
- 3) обчислення субіндексів по групах індикаторів – середнє арифметичне нормованих показників;
- 4) визначення вагових коефіцієнтів для груп індикаторів (експертним методом визначені такі ваги: для групи індикаторів згуртованості = 0,25; для групи економічних індикаторів = 0,3; для групи політичних індикаторів = 0,3; для групи соціальних індикаторів = 0,3) та зваження середнього нормалізованого значення по групах показників;
- 5) обчислення інтегрального індексу крихкості як суми зважених нормалізованих середніх показників за групами.

Отримане значення індексу крихкості може варіюватися від 0 (найгірше значення) до 1 (найкраще значення).

Запропонована методика обчислення індексу дозволяє здійснити аналіз крихкості на рівні окремих регіонів України. Для дослідження нами були обрані 10 областей України, економічна та соціальна сфера яких наразі вважається найбільш загроженою наслідками конфлікту: Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Херсонська, Київська, Львівська, Закарпатська. Розвиток цих областей в умовах збройного конфлікту має ряд спільних рис та специфічних особливостей, які визначаються наявністю проблемних зон та перспективних факторів розвитку, сформованих поточною соціально-економічною ситуацією України (табл. 2).

Таблиця 2.
Чинники розвитку крихких регіонів України в умовах збройного конфлікту

Негативні чинники	Позитивні чинники
<ul style="list-style-type: none"> – політична нестабільність та низький рівень довіри населення до державних інститутів; – нестабільність курсу національної валюти та інфляційні процеси в країні; зростання цін на енергоносії; монополізація ринків та відсутність конкуренції, що обмежує розвиток малого та середнього бізнесу; – наростання тіньового сектору, рейдерства та офшоризації; – погіршення комунальної інфраструктури; – зниження інвестиційної привабливості та інноваційної активності; – висока ресурсо- й енергоємність виробництва та зношеність основних фондів; – зниження купівельної спроможності населення та негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження); – велика кількість ВПО, що створюють навантаження на місцеві бюджети, інфраструктуру, ринок праці та житла, правоохоронну систему; 	<ul style="list-style-type: none"> – зміцнення відносин між Україною та ЄС, активне співробітництво з державами Чорноморського регіону, підтримка європейських міжрегіональних об'єднань; – ємний ринок праці, достатність трудових ресурсів; – децентралізація влади, проведення адмінреформи та зростання бюджетної самостійності громад; – наявність потужних закладів вищої освіти та наукових установ; – значний науково-освітній потенціал та високий професійно-кваліфікаційний рівень економічно активного населення; – нарощування міжнародної технічної допомоги для України; – впровадження політики енергозаміщення та підвищення енергоефективності з метою розвитку альтернативної енергетики, технічного переоснащення комунальної інфраструктури; – динамічний розвиток ІТ-індустрії

Джерело: обґрунтовано авторами на основі Стратегії розвитку областей України на період до 2020 року, затверджених державними адміністраціями Донецької, Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Херсонської, Київської, Львівської та Закарпатської областей.

Розрахунок індексу крихкості для цих регіонів здійснено на основі даних Державної служби статистики [10], результатів всеукраїнських опитувань [6], статистичних даних обласних державних адміністрацій та інших джерел [2; 3; 4; 5; 7; 8; 10;] за період 2013 -2017 роки.

Рейтингування регіонів України за ступенем крихкості передбачає використання спеціальної шкали, яка дозволяє позиціонувати становище території за характеристиками від «критичного» до «опитимального» рівня (рис.1).

Значення індексу крихкості регіонів	0-0,4	0,4-0,5	0,5-0,7	0,7-0,9	0,9-1
	Критично	Небезпечно	Незадовільно	Задовільно	Оптимально
Рівень крихкості	Крихкість більше 60%	Крихкість від 60% до 50%	Крихкість від 50% до 30%	Крихкість від 30% до 10%	Крихкість менше 10%

Рис. 1. Шкала ступеня крихкості регіонів

Джерело: розроблено авторами

Порівняльний аналіз ступеня крихкості регіонів України (табл. 3) показує, що в рейтингу найбільш «критичних» перші місця посідають Донецька, Луганська, Львівська та Закарпатська області, трансформація суспільно-політичних та соціально-економічних умов яких завдала найбільшого впливу на їх розвиток. Найстійкішими до впливу збройного конфлікту в Україні виявились Київська, Дніпропетровська та Харківська області, які мають потужні економічні переваги та сприятливі перспективи розвитку.

Таблиця 3.

Рейтинги крихких регіонів України у 2013-2017 роках за індексом крихкості

	Індекс крихкості регіонів				
	2013	2014	2015	2016	2017
Донецька	0,34	0,29	0,20	0,44	0,29
Луганська	0,27	0,18	0,21	0,36	0,38
Львівська	0,27	0,36	0,43	0,38	0,48
Закарпатська	0,16	0,23	0,34	0,45	0,54
Одеська	0,48	0,49	0,56	0,64	0,64
Херсонська	0,23	0,46	0,57	0,56	0,58
Запорізька	0,31	0,65	0,60	0,58	0,65
Харківська	0,50	0,53	0,58	0,64	0,67
Дніпропетровська	0,53	0,65	0,60	0,55	0,72
Київська	0,64	0,54	0,66	0,67	0,62

Рейтинг 2013			Рейтинг 2014			Рейтинг 2015		
1	Київська	0,64	1	Запорізька	0,65	1	Київська	0,66
2	Дніпропетровська	0,53	2	Дніпропетровська	0,65	2	Дніпропетровська	0,6
3	Харківська	0,5	3	Київська	0,54	3	Запорізька	0,6
4	Одеська	0,48	4	Харківська	0,53	4	Харківська	0,58
5	Донецька	0,34	5	Одеська	0,49	5	Херсонська	0,57
6	Запорізька	0,31	6	Херсонська	0,46	6	Одеська	0,56
7	Львівська	0,27	7	Львівська	0,36	7	Львівська	0,43
8	Луганська	0,27	8	Донецька	0,29	8	Закарпатська	0,34
9	Херсонська	0,23	9	Закарпатська	0,23	9	Луганська	0,21
10	Закарпатська	0,16	10	Луганська	0,18	10	Донецька	0,2

Рейтинг 2016			Рейтинг 2017		
1	Київська	0,67	1	Дніпропетровська	0,72
2	Харківська	0,64	2	Харківська	0,67
3	Одеська	0,64	3	Запорізька	0,65
4	Запорізька	0,58	4	Одеська	0,64
5	Херсонська	0,56	5	Київська	0,62
6	Дніпропетровська	0,55	6	Херсонська	0,58
7	Закарпатська	0,45	7	Закарпатська	0,54
8	Донецька	0,44	8	Львівська	0,48
9	Львівська	0,38	9	Луганська	0,38
10	Луганська	0,36	10	Донецька	0,29

Джерело: розрахунки авторів

Основним деструктивним субіндексом є індикатори політичної сфери, що є критичними, особливо у 2017 році, що пов'язано з затяжним воєнно-політичним конфліктом. Це викликає кризу легітимності нової державної влади України у Південно-Східних областях (Донецька, Луганська, Харківська області) та практично повне невизнання законності постреволюційних владних еліт. Недовіра до центральної влади у більшості населення призводить до легітимації інших утворень, або про протодержавні – такі як ЛНР чи ДНР, або – про тяжіння до підтримки тих, хто має високу довіру в тій частині суспільства (йдеться про підтримку Російської Федерації серед східних українців та подальшу легітимацію ними іноземної інтервенції).

Окрім того, спостерігається достатньо високий рівень нетерпимості громад щодо ВПО. Конфлікти на тлі нетерпимості переважно виявляються в сутичках і бійках між різними групами з залученням значної кількості осіб. До критичної зони ризику за індексом крихкості впродовж аналізованого періоду потрапляли Луганська область (2013-2017 рр.), Донецька область (2013-2015 рр., 2017 р.) Львівська область (2013-2014 рр., 2016 р.), Закарпатська область (2013-2015 рр.), Харківська область (2013 р.), Запорізька область (2013 р.) (табл.4).

Таблиця 4.

Потрапляння областей України до критичної зони ризику за субіндексами крихкості регіонів

Області	2013	2014	2015	2016	2017
Луганська	ЕІ	ЕІ, СІ, ПІ	ЕІ, СІ, ПІ	ЗІ, ЕІ, СІ (н)	ЕІ, ПІ, СІ (н)
Донецька	ЕІ, СІ	ЕІ, СІ	ЕІ, СІ, ПІ		ЗІ, ЕІ, ПІ, СІ (н)
Закарпатська	ЕІ, СІ, ПІ	ЕІ, ПІ	ЕІ (н), СІ (н)		
Львівська	ЕІ, СІ, ПІ	нд		ПІ (н)	
Харківська	ЗІ				
Запорізька	ЕІ, СІ				

Примітка: ЗІ – індикатори згуртованості; ЕІ – економічні індикатори; ПІ – політичні індикатори; СІ – соціальні індикатори; н/д – дані відсутні.

Під час розробки більш прогресивної державної політики та стратегії з розбудови миру та відновлення економіки крихких регіонів критично важливою для України є підтримка міжнародних партнерів. Європейська Рада проявляє все більший інтерес до питання ВПО, оскільки велика кількість громадян у державах-членах ЄС не має можливості повноцінно захистити власні права людини внаслідок того, що такі особи були змушені полишити свої будинки або місця постійного проживання, не перетинаючи міжнародно визнаних державних кордонів. Міжнародними інституціями, зокрема ЄС, ООН та Групою Світового Банку, напрацьовані загальні рекомендації щодо управління крихкістю територій в Україні, які корелюються з групами індикаторів, що розраховувались при оцінці крихкості територій в даному дослідженні (табл. 3).

Таблиця 3.

Кореляція рекомендацій щодо управління крихкістю та індикаторів індексу крихкості регіонів України

Індикатори	Загальні рекомендації щодо управління крихкістю регіонів України
Індикатори згуртованості	<ul style="list-style-type: none"> – оцінка/індекс вразливості та соціальної єдності: моніторинг та слідкування за рівнями соціальної єдності та ризиків відновлення конфлікту; – збільшення аналітичних можливостей місцевих громадських організацій та аналітичних центрів щодо моніторингу ситуації та надання рекомендацій національному та регіональному рівнях; – проекти економічного розвитку в постраждалих громадах для забезпечення нових варіантів надання засобів до існування для переміщених осіб, приймаючих громад та мешканців регіонів, постраждалих від конфлікту; – заходи для розвитку толерантності через проекти громад та заходи на користь громад зі Східної України, які постраждалих від конфлікту;
Економічні індикатори	<ul style="list-style-type: none"> – зменшення правових та інформаційних бар'єрів на підтримку шукачів роботи; – збільшення можливостей заробітку через громадські та тимчасові роботи, та сприяння доступу до мікрокредитів та грантів; – впровадження програм щодо забезпечення засобів до існування, спрямованих на розвиток діяльності, що приносить дохід, включаючи сільськогосподарський та нефермерський бізнес в сільських районах, а також колективну господарську діяльність на основі громади; – створення «робочих груп» із місцевого економічного планування для забезпечення інклюзивного процесу планування із залученням багатьох зацікавлених сторін; – створення фонду малих грантів, щоб (а) допомогти розпочати заходи для охоплення пріоритетів, узгоджених із громадою та (б) підтримати роботу команди з планування на місцевому рівні (зв'язок із компонентом 3 щодо заходів із розвитку громади)

	<ul style="list-style-type: none"> – залучення приватного капіталу за допомогою постконфліктних «Національних ощадних облігацій для розвитку»: метою є залучення заощаджень «з-під матрацу» від громадян України та підприємств для надання коштів на реконструкцію та розвиток шляхом безпечного розміщення заощаджень;
Політичні індикатори	<ul style="list-style-type: none"> – опитування щодо сприйняття/оцінки ризику з метою моніторингу динаміки соціальної та економічної вразливості та політичної крихкості; – підтримка діалогу на рівні громад та національному рівні щодо миру та розробки бачення задля кращої України; – сприяння довірі між державою та громадами, постраждалими від конфлікту через налагодження процесу врядування, що забезпечуватиме участь, буде інклюзивним та гарантуватиме підзвітним – розробка національної інформаційної та комунікаційної кампанії, чутливої до конфлікту, в співпраці з місцевою та регіональною владою та діями громадянського суспільства;
Соціальні індикатори	<ul style="list-style-type: none"> – відновлення надання послуг у районах, постраждалих від конфлікту, та тих, що приймають ВПО; – зміцнення спроможності влади щодо вирішення пріоритетних питань відновлення; – пом'якшення ризику кризи (кампанія інформування громадськості та оцінка впливу на безпеку для шкіл) – зміцнення системи охорони здоров'я для уможливлення задоволення невідкладних потреб щодо охорони здоров'я ВПО та підтримки приймаючих громад; – стратегічна екологічна оцінка Програми відновлення Донбасу; – відновлення лісів та відновлення заповідників; – зміцнення готовності та спроможності до реагування на екологічні лиха; – реконструкція ушкодженої інфраструктури охорони здоров'я та надання доступу до третинного рівня допомоги (заклади та обладнання); – реконструкція та відновлення інфраструктури соціального захисту, включаючи офіс пенсійного фонду, офісів служб зайнятості та соціального забезпечення; – Надання допомоги ВПО (6-місячна допомога), допомоги з безробіття для ВПО.

Джерело: авторська розробка на основі [13]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведене дослідження параметрів крихкості регіонів України дало змогу зробити *наступні висновки*:

1. Від конфлікту найбільшою мірою постраждали такі регіони, як Донецька та Луганська області – безпосередньо на їх території проходять військові дії, відповідно усі параметри та субіндекси крихкості демонструють негативну тенденцію.

2. Усі області протягом досліджуваного періоду показують стабільну або позитивну тенденцію за 2013-2015 роки. Відповідно, не визначаємо окремих депресивних територій (за винятком Донецької області).

3. Території з найнижчим показником крихкості у 2017 році – Дніпропетровська, Харківська, Запорізька та Одеська. Території з найвищим показником крихкості – Донецька, Луганська, Львівська, Закарпатська. У вирішенні проблеми крихкості, наразі, саме вони є пріоритетними.

4. За п'ять років, в цілому динаміка зміни цього індексу є позитивною – у 2013 році з проаналізованих десяти областей критично крихкими були шість областей (Луганська, Донецька, Львівська, Закарпатська, Харківська, Запорізька), у 2017 – тільки дві (Луганська та Донецька), що свідчить про виконання державою своїх функцій, насамперед, Міністерством з питань окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

5. Дніпропетровська та Харківська області (території, що є найближчими до зони військових дій) показують одні з найкращих показників, що також свідчить про виконання державою своїх функцій, в тому числі Державною службою зайнятості, Міністерством соціальної політики та інших: дбання про осіб, які були змушені мігрувати з території збройного конфлікту – збільшується кількість наданих соціальних допомог по безробіттю, їх обсяг; надається працевлаштування та професійне навчання; забезпечуються умови для великої кількості прибулих до області; рівень диференціації доходів населення залишається стабільним.

Отже, *загальний висновок* щодо здатності держави Україна контролювати цілісність своєї території, політичну, демографічну, економічну та соціальну ситуацію в країні є *позитивним та оптимістичним*.

Дослідивши соціально-економічний стан окремих регіонів України, визначивши показники крихкості, окремі субіндекси та параметри, висуваємо наступні *пропозиції*:

1. З метою вирішення конфлікту:

–більш активно залучати міжнародні організації для вирішення проблеми. До таких організацій відносяться Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Комісія Парламентської асамблеї Ради Європи, Міжнародний суд, Європарламент та інші;

–використовувати переговорно-діалогові інструменти врегулювання конфліктів (Саміти, переговори у Мінському форматі, національні діалоги, діалогові ініціативи тощо).

2. Задля покращення показнику стійкості регіонів:

–перш за все звернути увагу на регіони з найгіршим станом – *Донецька та Луганська області*, а також – *на Львівську та Закарпатську* з метою розробки запобіжних заходів;

–підвищити рівень довіри до влади шляхом збільшення відкритості діяльності органів державної влади, значимості громадського втручання, впровадження систем контролю та моніторингу соціальної єдності;

–надати більших повноважень та фінансових ресурсів (за умови ефективного раціонального використання під належним контролем) органам влади, що здійснюють забезпечення добробуту постраждалих, внутрішньо переміщених осіб, з метою покращення показників рівня безробіття, обсягів наданих послуг населенню (в т.ч. освітніх, медичних, охоронних тощо);

–визначити та впровадити національну програму змін, спрямованих на покращення економічних індикаторів розвитку (збільшення часток та фактичних значень ВРП окремих регіонів, індексів фізичного обсягу ВВП, зниження диференціації доходів населення), оскільки саме економічні індикатори відіграють найбільшу роль у значенні показника крижкості.

–створити інститути, подібні галузевим нарадам в Іспанії, що могло б сприяти вирішенню проблем крижких територій.

Досвід Іспанії, де проблема крижких територій постала у вигляді Каталонії, показує, що вихід цієї території зі складу країни був би вкрай хворобливий для Іспанії. На ВРП цього регіону припадає близько 20% ВВП усієї країни, при цьому там проживає 16% населення країни [9]. За даними регіонального уряду, Каталонія випускає приблизно 25% всього експорту, близько 23% промислової продукції Іспанії. Для подолання ймовірних наслідків в Іспанії була створена галузева нарада (в цих нарадах беруть участь представники різних міністерств центрального і регіональних урядів; зараз їх 35 по всій Іспанії; за результатами наради розробляється конкретний план дій) в результаті якої була розроблена програма дій щодо розвитку відносин між центром і регіонами, що стало найважливішою політичною ініціативою регіонального управління за останні роки.

3. *Задля попередження соціальної напруженості на крижких територіях:*

–запровадити здійснення моніторингу стану забезпечення основних прав і свобод громадян та підтримання діалогу з громадськістю шляхом залучення громадських організацій до вирішення існуючих проблем в конкретному регіоні;

–підтримувати створення низки консультативно-дорадчих та експертних органів, консультаційних груп та незалежних комісій при місцевих органах виконавчої влади областей.

Регулярне проведення консультацій місцевих державних адміністрацій з громадськістю у формі публічних обговорень та електронних консультацій є ключовим механізмом вивчення громадської думки щодо соціально значущих питань. Так, при Закарпатській ОДА створено близько 30 консультативно-дорадчих органів, робочих груп, консультативних рад, міжвідомчих та інших комісій, до складу яких включено громадських діячів, серед яких – представники церковних та релігійних організацій, координаційна рада у справах жінок, рада з питань молодіжної політики, рада з питань регіонального розвитку Закарпатської області тощо. При Запорізькій ОДА діють понад 40 різних консультативно-дорадчих органів, зокрема обласна рада підприємців, обласна виїзна консультативна громадська приймальня, антикорупційна комісія, консультативна рада учасників АТО, громадський волонтерський комітет, обласна координаційна рада козацтва та ін. Показовою є діяльність антикорупційної комісії, яка у 2016 році направила до правоохоронних органів більше 70 повідомлень про злочини.

Взагалі, хотілося б підкреслити, що враховуючи масштаби конфлікту, більшість міжнародних експертів зазначають, що ситуація в Україні є унікальною та не має прямих аналогів у світовій практиці, тому за ці роки конфлікту Україна вже створила власний інструментарій вирішення проблем і може ділитися досвідом, однак продовжує подальший пошук нових форм та інструментів соціально-економічного відновлення пошкоджених територій і соціалізації внутрішніх переселенців.

Література.

1. Fragile States Index [Electronic resource] // Fund for Peace. – 2018. – Mode of access: <http://fundforpeace.org/fsi/>

2. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України: [сайт]. – Текст. дані. – 2018. - Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>. – Назва з екрану.

3. Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. Звіт за 2016 рік [Електронний ресурс]. К.: Веб-сайт Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. – 2017. – Режим доступу: http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/Publichnyj-zvit_2016-2.pdf

4. Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. Звіт за 2017 рік [Електронний ресурс]. К.: Веб-сайт Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. – 2018. – Режим доступу: http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Prezentatsiya-publichnyj-zvit-za-2017rik_sajt.pdf

5. Надання матеріальної допомоги переселенцям в Україні (за даними Міністерства соціальної політики України, отриманими на запит аналітичного порталу "Слово і Діло") [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/6/57603/57603-3_uk_origin.png.

6. Національне опитування громадської думки щодо демократичних та економічних реформ, судової реформи та щодо впровадження Закону України «Про очищення влади» [Електронний ресурс] // USAID. – 2015. – Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/2015_FAIR_July_Public_Survey_Lustration_UKR.pdf
7. Прозорість 50 найбільших міст та 22 регіонів України [Електронний ресурс]. К.: Веб-сайт Проекту «Транспарентність, фінансове здоров'я та конкурентоспроможність муніципалітетів». – 2018. – Режим доступу: <http://transparency.icps.com.ua/rankings/rRr,iRt,iRf01,iRf02,iRf03,iRf04,iRf05,iRf06,iRf07,iRf08,iRf09/0-2/2016/rRr.desc.1-50>
8. Регіони України: Статистичний збірник за 2016 рік Частина I. [Електронний ресурс]. К.: Держстат України. – 2017. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Серединская К.С. Механизмы повышения экономической активности регионов Испании как возможность модернизации региональной политики России // Вестник МГИМО. – №3 (54). – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-povysheniya-ekonomicheskoy-aktivnosti-regionov-ispanii-kak-vozmozhnost-modernizatsii-regionalnoy-politiki-rossii>
10. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2018. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Статистична інформація про звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2017 році [Електронний ресурс]. К.: Веб-сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини. – 2018. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/statistics/>
12. Україна втратила \$100 млрд від агресії Росії – звіт Андерса Аслунда, Atlantic Council [Електронний ресурс] // К.: Сайт української служби «Голосу Америки». – 2018. - Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraina-vtratyla-vid-ahresiji-rosiji/4308928.html>
13. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Том 1. Зведений звіт ЄС, ООН та Групи Світового Банку. Березень, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf

References.

1. The official site of Fund for Peace (2018), “Fragile States Index”, available at: <http://fundforpeace.org/fsi/> (Accessed 4 December 2018).
2. The official site of The Ministry of social policy of Ukraine (2018), “Internally displaced persons”, available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (Accessed 10 December 2018).
3. The State Service of Ukraine for War Veterans and Anti-Terrorist Participants (2016), “Report for 2016”, available at: http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/Publichnyj-zvit_2016-2.pdf (Accessed 4 December 2018).
4. The State Service of Ukraine for War Veterans and Anti-Terrorist Participants (2017), “Report for 2017”, available at: http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Prezentatsiya-publichnyj-zvit-za-2017rik_sajt.pdf (Accessed 4 December 2018).
5. Analytical portal “Slovo i Dilo” (2018), “Providing of material assistance to migrants in Ukraine (according to the Ministry of Social Policy of Ukraine)”, available at: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/6/57603/57603-3_uk_origin.png (Accessed 4 December 2018).
6. USAID (2015), “National opinion polls on democratic and economic reforms, judicial reform and implementation of the Law of Ukraine “On purification of power”, available at: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/2015_FAIR_July_Public_Survey_Lustration_UKR.pdf (Accessed 24 November 2018).
7. The official site of the Project “Transparency, financial health and competitiveness of municipalities” (2018), “Transparency of 50 largest cities and 22 regions of Ukraine”, available at: <http://transparency.icps.com.ua/rankings/rRr,iRt,iRf01,iRf02,iRf03,iRf04,iRf05,iRf06,iRf07,iRf08,iRf09/0-2/2016/rRr.desc.1-50> (Accessed 15 December 2018).
8. State Statistics Service of Ukraine (2017), “Regions of Ukraine. Statistical Handbook 2016. Part I”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 June 2018).
9. Seredynskaia, K.S. (2017), “Mechanisms for increasing the economic activity of the regions of Spain as an opportunity to modernize Russia's regional policy”, *Vestnik MGIMO*, [Online] vol.3 (54), available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-povysheniya-ekonomicheskoy-aktivnosti-regionov-ispanii-kak-vozmozhnost-modernizatsii-regionalnoy-politiki-rossii> (Accessed 4 December 2018).
10. State Statistics Service of Ukraine (2018), “Statistical information”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 December 2018).
11. The official site of Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (2018), “Statistical information on the appeal to the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in 2017”, available at: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/statistics/> (Accessed 4 December 2018).
12. The official site of Ukrainian service “Voice of America” (2018), “Ukraine lost \$ 100 billion from Russia's aggression. Anders Aslund report, Atlantic Council”, available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraina-vtratyla-vid-ahresiji-rosiji/4308928.html> (Accessed 6 December 2018).
13. The official site of United Nations Ukraine (2015), “Ukraine. Assessment of the restoration and development of peace. Analysis of the impact of the crisis and needs in Eastern Ukraine. Volume 1. Summary report of the EU, UN and World Bank Group” available at: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf (Accessed 1 December 2018).